

De Joodse begraafplaats

in Katwijk aan den Rijn

JOODSE
GEMEENTE
LEIDEN

De Joodse begraafplaats in Katwijk aan den Rijn

Verspreid over Nederland liggen ruim 200 Joodse begraafplaatsen, stille getuigen van Joodse gemeenten die voor het overgrote deel niet meer bestaan. Vooral na 1945 zijn veel gemeenten opgeheven, omdat er in de desbetreffende plaatsen geen Joden meer wonen. Slechts een klein aantal van deze begraafplaatsen is nog altijd in gebruik, waaronder die van de Joodse Gemeente Leiden in Katwijk.

Joodse begraafplaatsen

Volgens de Talmoed is een Joodse begraafplaats een van de basisvoorwaarden voor een Joodse gemeente. Omdat een eigen begraafplaats nog belangrijker is dan een synagoge, is een van de eerste daden van een nieuwe gemeente vaak de aankoop van een stuk grond. Omdat Joodse

Tekst op de eerste steen van de Joodse begraafplaats in Katwijk aan den Rijn. Rechts de vertaling van de tekst.

graven nooit geruimd mogen worden – alleen in uitzonderlijke gevallen mogen de stoffelijke resten worden herbegraven – moet de begraafplaats het eigendom zijn van de Joodse gemeente. Vandaar dat Joodse begraafplaatsen meestal buiten de (vroegere) stadsgrenzen liggen, waar de minste kans op ruiming bestond. Bekende oude begraafplaatsen zijn die van de Joodse Gemeente Amsterdam in Muiderberg en die van de Portugees Israëlitische Gemeente in Ouderkerk aan de Amstel.

Een Joodse begrafenis vindt uit respect voor de overledene zo snel mogelijk na het overlijden plaats – in Nederland wettelijk pas 36 uur na het overlijden toegestaan. Voorafgaand aan de begrafenis wordt het lichaam van de overledene op rituele wijze gewassen (de *tahara*) door vrijwilligers van de Joodse gemeente, de *chevra kadiesja*. Driemaal wordt water over het lichaam uitgegoten, terwijl Leviticus 16:30 geciteerd wordt: *“Want op die dag zal men verzoening voor jullie krijgen, om jullie te louteren; van al jullie zonden zullen jullie tegenover de Eeuwige rein worden”*.

De beheerderswoning bij de begraafplaats.

Daarna doen zij de overledene de *tachrichien* aan. Deze eenvoudige doodskleding is door de leden van de chevra kadiesja met de hand gemaakt van wit linnen of katoen. De tachrichien benadrukken dat de dood geen onderscheid maakt tussen arm en rijk: iedere overledene wordt in dezelfde soort kleding begraven. Dit principe gaat tevens op voor de kist, die is zo eenvoudig mogelijk.

Ook de begrafenis zelf is een sobere plechtigheid. De kist staat, afgedekt met een zwarte doek, in het *metaheirhuisje* van de begraafplaats. Daar wordt de *hesped*, de rouwrede, gehouden, terwijl familieleden en anderen de gelegenheid krijgen om iets te vertellen over de goede daden en de persoonlijkheid van de overledene. De kist wordt door de nabestaanden naar het graf gedragen, bijgestaan door leden van de chevra kadiesja, waar enkele gebeden gezegd worden.

De naaste familieleden zeggen daarna *kaddiesj*, een gebed waarin de naam van God geheiligd wordt. Tot slot werpen de aanwezigen drie scheppen aarde op de kist, als symbool dat het de hele Joodse gemeen-

Twee van de oudste stenen op de begraafplaats.

schap is die de overledene begraaft. Het is geen Joodse gewoonte om bloemen op een graf te leggen.

Na de begrafenis begint voor de naaste familieleden de *sjiwwe* (van het Hebreeuwse woord voor ‘zeven’), een week van rouw. Degenen van wie de overledene de vader, moeder, broer, zus, zoon, dochter of levenspartner was zitten tijdens deze treurweek thuis op lage stoeltjes.

De Joodse gemeenschap doet er alles aan om ervoor te zorgen dat zij zich in deze week alleen maar met rouwen bezig hoeven te houden. Familie en vrienden komen op bezoek om de nabestaanden waar mogelijk te troosten en te helpen. Dat kan op verschillende manieren: door te luisteren naar het verhaal van de rouwenden, door eigen herinneringen aan de overledene te vertellen, maar ook door voedsel te verzorgen voor degenen die *sjiwwe* zitten. Voor de dagelijkse gebeden komt men naar de rouwenden toe, zodat ze thuis het kaddiesjgebed kunnen zeggen.

Na de *sjiwwe* begint een periode van lichtere rouw. Het is gebruikelijk om binnen een jaar na het overlijden de grafsteen (*matseiwa*) te plaatsen, waarop de naam van de overledene (in het Hebreeuws en in het Nederlands) en de data van geboorte en overlijden staan vermeld. Soms worden toepasselijke bijbelcitaten toegevoegd, bijvoorbeeld die waar de Joodse naam van de overledene in voorkomt. Elk jaar, op de Joodse overlijdensdag, zeggen de naaste familieleden kaddiesj. Ook brandt er die dag een speciaal lichtje, het jaartijdlicht, ter herinnering aan de gestorvene.

De Joodse begraafplaats van de Leidse Gemeente in Katwijk

De vroedschap van de stad Leiden besloot in 1719 om het de Joodse natie toe te staan, *“dat zij de wal bij de achterste Doelen mogen appropriëren tot een begraafplaats voor hun doode liken, mits zij de stad hiervoor zes gulden per jaar betaalden”*. Deze plek bevond zich waar nu de Sterrenwacht aan de Witte Singel staat. Omstreeks 1750 bleek echter dat toen onder de Leidenaars nogal wat grafschenkers rondliepen, zodat naar een beter gelegen laatste rustplaats werd omgezien. Dat lukte. In het oude dorp Katwijk aan den Rijn ligt nog vandaag, enigszins verscholen, aan de Rijnstraat het zogeheten *“Jodenbolwerk”*, een laatste rustplaats voor *“Isra-elieten”*, zoals in Nederland Joden vroeger vaak werden genoemd.

כ"ו
ר' ישראל בן ר' חיים
דשם אמו יסלא
ת'נצ'ב'ה'
HIER RUST
ONZE LIEVE MAN VADER
BEHUWD- EN GROOTVADER
ISRAËL KNORRINGA
OVERLEEDEN 19 KISLEW 5731
17 DECEMBER 1970
IN DE LEEFTIJD VAN 88 JAAR
HIJ RUSTE IN VREDE

פ"ט
לאת בת ר' גרשון הלר
דשם אמה אסתר
ת'נצ'ב'ה'
HIER RUST
ONZE LIEVE VROUW EN MOEDER
LENNIE VAN AMERONGE
GEB. BROEKMAN
3 NISSEAN 5687 21 SEPTEMBER 1926
18 MAART 1907 18 APRIL 1987

ה' ב'ל בת ר' אברהם
דשם אמה חנה
הלכת לאלוקים ב'ה' פסח ה'שנ"ח
ת'נצ'ב'ה'
HIER RUST
ONZE LIEVE MOEDER
BEHUWD- EN GROOTMOEDER
BETJE KNORRINGA

HIER RUST
ONZE DIERBARE
ALEXANDER JACOBS
OVERLEEDEN 20 LEVI 5732
10 JANUARI 1972
IN DE LEEFTIJD VAN 86 JAAR
ת'נצ'ב'ה'

פ"ט
חלוצת ציון, אשת ר' יצחק
ובשרת ליל ופזחשון
ועקדת ציון ברחוב
ת'נצ'ב'ה'
HIER RUST
HERMINE CAHEN
LEBOREA 16 JANUARI 5656
OVERLEEDEN 15 NOVEMBER 1956

NIETS DAN RECHT DOEN,
LIEFDE BEMINNEN
EN IN DEEHOED VANDEREN MET U. GOD
AKHA

פ'נ
ה'רנפא ד' אברהם בן ר' מאיר
ושם אמו שיינא
ת'נ'צ'ב'ה'
HIER RUST
DR. ABRAHAM GANS
OVERLEDEN 1 JAAR 5731
26 APRIL 1871
IN DE LEEFTIJD VAN 85 JAAR

פ'נ
ה'רנפא בן משה ד' אברהם
ושם אמו מ'לע

פ'נ
ה'רנפא בן ר' אברהם
ושם אמו מ'לע

פ'נ
HIER RUST
ONZE LIEVE MOEDER
SOPHIE RACHEL
CAHEN-CAPPEL
WEDUWE VAN
JACOB WILLEM CAHEN
GER 12 JEWAT 5677
1 FEBR. 1907
OVERL 15 ADAR 5748
5 MARCH 1988

פ'נ
ה'רנפא בן ר' אברהם
ושם אמו מ'לע

פ'נ
HIER RUST
MIMUJAN V. POLAK
OVERLEDEN 1 JANUARI 1921
OVERL 1 JANUARI 1921
OVERL 1 JANUARI 1921
OVERL 1 JANUARI 1921

Dit stukje bolwerk was aanvankelijk deel van het duinterrein en jachtgebied van Frederik Hendrik baron van Wassenaer van Catwijck, heer van de beide Catwijcken en het Zand en Valkenburg. Heden ten dage staat hier nog, om het terrein te markeren, een stenen pilaar uit de negentiende eeuw met de woorden: *“Jachtterrein van Baron van Wassenaar van Catwijck”*. Op 14 februari 1758 verkregen de kerkmeesters van de Joodse gemeente in Leiden hier van de baron 100 Rijnlandse roeden grond in erfpacht. De pachtsom was tien gulden per jaar.

De begraafplaats werd hetzelfde jaar nog in gebruik genomen. De eerste aantekening in het Gaardersboek van de beide Katwijken dateert van 22 oktober 1758, toen *“een kind van Levi Moses, overleden te Leyden”* hier ter aarde werd besteld. Er staat bij *“aangegeven pro Deo”*, wat wel zal betekenen, dat er geen kosten aan waren verbonden. De twee volgende begravingen, eveneens pro Deo, dateren van 24 november 1758, toen het ging om Levi Isaac, overleden te Leiden, en 7 december 1758, toen Sara Colman, huisvrouw van Jacob Isaac, kleerkoper te Leiden, werd bijgezet. Met slechts enkele uitzonderingen waren het Leidenaars, die hier werden begraven. Op 18 november 1759 vermeldt het boek echter *“een Jood tot Noordwijk aan Zee aangespoeld, door de Armen van de Joodse Natie”*, natuurlijk ook pro Deo.

Alle achttiende-eeuwse grafstenen hebben een Hebreeuwse tekst. Aanvankelijk begroef men nog ongeordend, zonder vast schema. Het aantal Joodse gezinnen was immers klein en ieder zocht voor zijn naasten zelf een eigen plaatsje uit. In het oudste gedeelte kan men dit nog goed zien. Later ontstond een zekere regelmaat in het plaatsen van de zerken. Het nog beschikbare deel onderging een indeling in regels en leggers werden bijgehouden.

In het oudste deel werden ook de resten begraven van de Joodse slachtoffers van de ramp met het kruitschip te Leiden op 12 januari 1807. De tekst op de muur luidt: *“Hier rusten de gebeenten van zeventien kinderen wier huizen hun begraafplaats werden, op de dag van de breuk en de vernietiging die G'd over de Stadt Leyden bracht op 3 Sjewat 5567”*. Spoedig verrees ook een gebouwtje. In de muur ervan werd op woensdag

17 Menachem-Aw 5537 (1776) een steen geplaatst, die daaraan herinnert en waarop men leest *“Ten goede herinnering voor het eeuwige leven”*. Ook werd, zoals het hoort, het gehele terrein ommuurd. In 1835 werd bovendien de Joodse Gemeente van Leiden volledig eigenaar. De begraafplaats werd uitgebreid en er kwamen een nieuwe muur en een beheerdershuisje. Naast dat gebouwtje rusten *“leden van het dagelijksch bestuur, den kerkeraad, mitsgaders hunne vrouwen”*, terwijl ook aan de eerste Joodse hoogleraar in ons land, mr. Joël Emanuel Goudsmit (1813-1882) daar een graf is toebedeeld.

De “geïmmatriculeerden”, dat wil zeggen de belasting betalende leden, zijn begraven in twaalf regels. Vanuit verschillende plaatsen zijn in de loop der tijd met toestemming van het rabbinaat stoffelijke resten naar Katwijk overgebracht. De oude, van voor 1758 daterende, begraafplaats “achter de Doelen” in Leiden werd in 1860 geruimd. De daar gevonden resten bevinden zich nu in het noordelijke gedeelte van de Katwijkse begraafplaats. In 1963 werden, wegens herbestemming van het terrein,

Stenen ter herinnering aan slachtoffers van de ramp met het kruitschip in 1807 en voor de herbegrafenis van de stoffelijke resten van de begraafplaats aan de Lammermarkt in 1962.

de graven van de Alphense Joodse begraafplaats met de stenen naar Katwijk aan den Rijn overgebracht. Dan was vroeger op de Algemene Begraafplaats in Leiden, die achter de molen “De Valk” lag, lang een gedeelte in gebruik voor het begraven van de Joodse Leidenaars. Deze algemene begraafplaats is in de jaren twintig verwijderd, behalve het Joodse deel, dat tot 1968, geheel ommuurd, daar is gebleven. In de loop van 80 jaar zijn daar zestien personen begraven. De meesten van hen waren patiënten van Endegeest en enkele verdronken personen. De herbegraving in Katwijk dateert van 1962.

*Monument voor de slachtoffers van de
Tweede Wereldoorlog.*

*Op de inzet de tekst en vertaling op de
herdenkingssteen.*

Ter nagedachtenis van de na de jaren van de Holocaust niet teruggekeerde leden van de Joodse gemeente werd in 1946 op de begraafplaats in Katwijk een monument opgericht. Het roept alle Joodse oorlogsslachtoffers uit Leiden, Katwijk en Noordwijk, tezamen 151 personen, in herinnering. Voor het begin van het Joods Nieuwjaar vindt jaarlijks een gebedsdienst plaats bij dit monument.

De begraafplaats is thans aan drie zijden ommuurd. Het oudste gedeelte telt 75 zerken, het nieuwere 354. De van elders afkomstige graven zijn in een derde veld geplaatst, terwijl een vierde deel het graf vormt voor de Joodse kinderen van 1807. Alles tezamen meet de begraafplaats 77 bij 47 meter. In 1977 werd de Joodse begraafplaats te Katwijk door de minister op de lijst van beschermde rijksmonumenten geplaatst, waardoor met medewerking van de Gemeente Katwijk plannen tot de restauratie ter hand konden worden genomen. De opstallen van de begraafplaats (beheerderswoning, aula en reinigingshuis) werden in 1981 gerestaureerd. In december 1982 onthulde de toenmalige burgemeester mr. C.A. Bos een eenvoudig monument als dank aan de Katwijkse burgerij voor de betoonde medewerking aan de restauratie.

Nog steeds is de begraafplaats in gebruik door de NIG-Leiden en vinden er bij gelegenheid Joodse rituele begrafenissen plaats. Het onderhouden van de groenvoorziening op de begraafplaats zelf wordt uitgevoerd door de beheerder, die in de aangrenzende ambtswoning woont. Deze beheerder voert in voorkomende gevallen ook diensten uit bij het graven van het graf. Naast de ambtswoning bevinden zich een condoléanceruimte en ook een bewassingsruimte (metaheirhuisje).

Het bestuur van de *Stichting Vrienden van de Leidse Synagoge* waakt ook over de instandhouding van de begraafplaats.

Het heeft er alle schijn van dat regelmatig onderhoud aan de zerken (matzeiwoth) en de ommuring wenselijk is. Mede door de zeelucht vertonen vele (oudere) zerken algenaanslag. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg adviseerde in 2007 bij monde van Gerard Overeem dat deze aanslag onoverkomelijk is en zeker niet verwijderd dient te worden.

*De in brons
nagegoten 'houten
grafsteen.'*

Voor wat betreft de ommuring van de begraafplaats dient wel degelijk regelmatige controle en onderhoud te worden uitgevoerd.

Na de ingrijpende restauratie van de begraafplaats zelf, waarbij omgevallen en gebroken zerken en ook hekwerken werden hersteld, bood de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan om een houten zerk in brons te gieten, zodat het originele exemplaar voor verder verval behoed zou blijven. Dit gebaar werd door de Joodse Gemeente zeer op prijs gesteld.

Zoals al aangegeven werden in 1963, wegens herbestemming van het terrein, de graven van de Joodse begraafplaats aan de Aarkade in Alphen en ook de zerken (matzeiwoth) naar de begraafplaats in Katwijk aan den Rijn overgebracht. Het heeft helaas aan de nodige zorg voor onderhoud aan dit afzonderlijk gedeelte ontbroken. Sinds 1963 liggen de betreffende zerken er deels gebroken, verwaarloosd en overwoekerd bij. Hopelijk krijgt dit gedeelte de nodige aandacht voor herstel en onderhoud.

Uitgave: Stichting Vrienden van de Leidse Synagoge, Leiden/Katwijk, december 2025.

Website: www.vriendenleidsesynagoge.nl